
DISCUȚII

PREDAREA PĂRȚILOR COMPONENTE ALE CUVÎNTULUI ÎN CLASELE A V-a ȘI A VI-a

DE

I. CIORĂNIC

Manualele de gramatică a limbii române (clasele a V-a — a VI-a și a VI-a — a VII-a) editate pentru anul școlar 1953-1954 de către Ministerul Învățămîntului constituie un ajutor serios în predarea științifică și cunoașterea științifică a structurii gramaticale a limbii române.

Autorii manualelor au folosit experiența lingvisticii sovietice, clarificînd în felul acesta multe probleme de gramatică, precizînd o serie de noțiuni fundamentale și formulînd științific numeroase definiții. Totuși, în această direcție ei nu au mers pînă la capăt. Multe lucruri sînt încă discutabile, iar din punct de vedere didactic manualele au încă lipsuri.

Mă voi limita în articolul de față numai la analiza unei părți din primul capitol din Morfologie «Îmbogățirea vocabularului. Formarea cuvintelor din «Gramatica limbii române, manual pentru clasele a V-a — a VI-a, 1953».

Cred că, în acest capitol, unele definiții, precum și succesiunea noțiunilor lasă de dorit. Pentru a înțelege formarea cuvintelor și diferitelor forme gramaticale ale aceluiași cuvînt flexibil, este necesar ca elevii să înțeleagă bine care sînt părțile componente ale unui cuvînt, precum și funcțiunile pe care aceste părți le îndeplinesc în derivare și în flexiunea cuvintelor. În acest scop e necesar să se dea definiții exacte și precise, noțiunile predate să se succedă în mod logic, iar exemplele să fie concludente și variate, justificînd generalizările.

Profesorul se va îngriji mai întîi ca elevii să-și formeze noțiunea de *rădăcină*. Remarcăm însă că manualul cuprinde de la început două greșeli în legătură cu definirea acestei noțiuni. Prima este de ordin metodic: definiția se bazează pe prea puține exemple. Rezultă din aceste exemple că rădăcina ar fi partea neschimbătoare care se observă comparînd singularul și pluralul acelu-

iași cuvînt (*țară- țări, muncă- munci*). Noțiunea de rădăcină se formează, de fapt, din analiza cuvintelor din aceeași familie. De pildă, se analizează cuvintele: muncă, muncitor, munci; bate, străbate, bătaie, bătătură, bătătorit; da, dator, datorie, preda, ceda, trăda, trădător etc. După analiza unor exemple variate, definiția se va impune de la sine și în același timp va ușura înțelegerea noțiunilor predate ulterior: prefix, sufix, terminație, temă.

A doua greșeală se leagă de formularea definiției rădăcinii. Într-adevăr, definiția dată nu este precisă. Ea vorbește despre « elementul comun mai multor cuvinte ». Dar cîte cuvinte și ce fel de cuvinte ? În loc de cuvîntul « element » s-ar fi putut folosi cuvîntul « parte », care e mai potrivit, nu e atît de abstract (să nu uităm că manualul e destinat elevilor din clasele a V-a și a VI-a). Definiția rădăcinii putea fi formulată în felul următor: « Se numește rădăcină partea comună *tuturor* cuvintelor din aceeași familie, pe baza căreia se formează cuvinte noi ».

O altă lipsă a manualului este că nu dă noțiunile generale de rădăcină, prefix, sufix, temă, terminație, înainte de a trece la analiza lor amănunțită. Afară de aceasta, în manual nu se vorbește de loc despre *tema* cuvîntului, ceea ce îi face pe unii profesori și pe numeroși elevi să confunde tema cu rădăcina (lucrul acesta se poate verifica pe teren). Pe de altă parte, nu considerăm juste definițiile sufixului și prefixului.

După ce elevii au înțeles noțiunea de « rădăcină », e ușor să formăm în mintea lor noțiunile de prefix și sufix. Elevii au fost pregătiți pentru acest lucru prin analiza *exemplurilor* date la « rădăcină ». Pentru a ușura generalizarea, e bine să analizăm cîteva familii de cuvinte, în care cuvintele să nu cuprindă și alte părți afară de cele care trebuie analizate. De pildă, pentru a forma noțiunea de sufix, se aleg exemple de felul acesta: pădure, pădurar, pădureț, păduros, pădurice; casă, căsuță, casnic, căscioară; lemn, lemnos, lemнар, lemnișor. Scopul analizei este să fixeze noțiunea de rădăcină, să facă pe elevi să înțeleagă că rădăcina este purtătoarea înțelesului principal al cuvîntului, că, în general, cuvintele din aceeași familie se trag, se nasc, derivă dintr-un cuvînt primitiv. Le vom arăta că adăugîndu-se o particulă la sfîrșitul rădăcinii se formează un cuvînt nou, cu alt înțeles. Le vom atrage atenția că aceleași particule se pot adăuga la diferite rădăcini pentru formarea de cuvinte noi (de pildă, sufixul « ar » îl găsim în: pădurar, lemнар, zidar, cizmar etc.).

Definiția sufixului poate fi formulată astfel: « Sufixul este partea cuvîntului care stă după *rădăcina* cuvîntului și cu ajutorul căreia se formează cuvinte noi sau modurile și timpurile la verbe ».

Definiția din manual nu este precisă, fiindcă în ea se afirmă că sufixul *se adaugă la sfîrșitul cuvintelor*, ceea ce nu este întotdeauna adevărat. Sufixul stă de obicei între rădăcină și terminație.

Pentru a se forma noțiunea de prefix, se analizează la fel cîteva familii de cuvinte. De pildă: *da preda, reda, face, preface, reface, desface*; trece, pe-

trece, întrece. Scopul acestei analize: să fixeze noțiunea de rădăcină și să demonstreze că rădăcina este purtătoarea sensului principal al cuvântului (a preface = a face altfel, a reface = a face din nou etc.) și că, în general, cuvintele înrudite derivă dintr-un cuvânt primitiv; elevii să înțeleagă fenomenul schimbării înțelesului cuvântului, al formării cuvântului nou prin adăugarea unei particule înaintea rădăcinii că aceleași particule se pot adăuga la diferite rădăcini pentru a forma cuvinte noi. După aceasta se formulează definiția prefixului: «Prefixul este partea cuvântului, care stă înaintea rădăcinii și cu ajutorul căreia se formează cuvinte noi». Definiția prefixului, dat în manualul de gramatică pentru clasele a V-a — a VI-a, are aceeași lipsă ca și definiția sufixului. Prefixul nu se pune înaintea «cuvintelor», ci înaintea rădăcinii cuvintelor.

Pentru a forma noțiunea de temă și terminație, trebuie analizate diferite forme gramaticale ale *aceluiași cuvânt*. Pentru a forma noțiuni clare și precise, se analizează formele unui cuvânt izolat, și apoi în propoziții. De exemplu: *pădure, păduri, pădurii, muncă, munci, muncii* etc.

Din analiza acestor exemple, elevii trebuie să înțeleagă că un cuvânt poate să-și schimbe forma, dar că această schimbare nu afectează toate sunetele cuvântului, se schimbă în general numai partea finală a cuvântului. Care este rostul acestor schimbări? Pentru ca elevii să-și dea seama de necesitatea formelor gramaticale ale cuvântului și pentru a putea formula definițiile temei și terminației, se analizează exemplele într-un text încheșat sau în propoziții. De pildă: «*Munca* la noi devine o chestiune de cinste, de glorie, de vitejie și eroism. De aceea Constituția patriei noastre acordă *muncii* o atenție deosebită». Cuvântul *munca* își schimbă forma, pentru că și legăturile, raporturile lui cu celelalte cuvinte din propoziție sînt diferite. Dacă despre *muncă* se vorbește în propoziție, atunci cuvântul apare în propoziție sub forma *muncă* sau *munca*. Dacă acțiunea cuiva se îndreaptă spre ea atunci cuvântul apare în propoziție sub forma *munci* sau *muncii*. Prin urmare, schimbăm aspectul cuvântului tocmai pentru a arăta, a exprima legătura unui cuvânt cu alte cuvinte din propoziție și a înțelege această legătură, cînd alții ne vorbesc.

Acum putem formula definițiile terminației și temei: «Partea schimbătoare a cuvântului flexibil, care se află la sfîrșitul lui și arată legătura dintre acest cuvînt și alte cuvinte din propoziție, se numește *terminație*».

«Partea neschimbătoare a cuvîntului flexibil, care rămîne după înlăturarea terminației, se numește *temă*».

Unele cuvinte (substantivele, adjectivele, unele pronume, unele numerale) pot avea, în afară de părțile învățate, încă o parte care stă tocmai la sfîrșit, chiar după terminație, articolul hotărît.

Pentru a sistematiza cunoștințele predate, a le generaliza și a le fixa, este necesar să se aleagă o serie întregă de exemple, care să se treacă într-un tablou, iar apoi să se insiste asupra cîtorva reguli, care să sublinieze prin ce se deosebește o parte a cuvîntului de celelalte.

Dăm mai jos modelul unui astfel de tablou de generalizare și sistematizare a cunoștințelor însușite. Pentru completarea tabloului se pornește de la exemplele cele mai simple pînă la cele mai bogate în elemente componente. Se dau întii cuvinte dintr-o familie de cuvinte, apoi se pot da cuvinte alese potrivit scopului.

Părțile componente ale cuvîntului

TEMA CUVÎNTULUI			Terminație	Vocală de legătură	Articol hotărît
Prefix	Rădăcină	Sufix			
—	pădur	—	e	—	—
—	pădur	ar	—	—	—
—	pădur	ar	i	—	—
—	pădur	—	e	—	a
—	pădur	ar	—	u	l
îm	pădur	—	im	—	—
—	pămînt	—	—	—	—
—	pămînt	esc	—	—	—
—	pămînt	ean	—	—	ă
—	căl	ător	—	—	—
—	căl	ător+i	—	—	—
—	căl	ător+i+se	m	—	—

Bineînțeles că elevilor li se va cere să completeze la început tabloul cu exemple mai ușoare. Exemplele mai grele vor fi scrise de profesor sau cu ajutorul profesorului, întrucît elevii nu au încă precizate toate noțiunile (vocala de legătură, articolul hotărît, terminațiile).

În urma acestor exerciții se pot generaliza cunoștințele și preciza deosebiriile dintre diferitele părți ale cuvîntului.

Se vor trage următoarele concluzii:

1. — Rădăcina și tema nu coincid decît în cuvintele primitive, nederivate, care nu se trag din alt cuvînt (pădure, casă, pom etc.)

2. — Tema poate fi: egală cu rădăcina (pădure, pămînt); compusă dintr-un prefix și rădăcină (reda, preface); compusă din rădăcină și un sufix (zidar, căsuță); compusă din rădăcină și două sau mai multe sufixe (călătorise); compusă dintr-un prefix, rădăcină și unul sau mai multe sufixe (împă-mîntenise).

3. — Cuvintele noi, în general, se formează pe baza rădăcinii, cu ajutorul prefixelor și sufixelor.

4. — Terminația nu schimbă înțelesul principal al cuvintelor — înțeles arătat de temă — ci exprimă legătura cuvîntului dat cu alte cuvinte din propoziție.

5. — Vocala de legătură ușurează pronunțarea cuvintelor, cînd se întîlnesc două consoane (la sfîrșitul cuvintelor), care nu se pot pronunța împreună.

Autorii manualelor s-ar fi putut călăuzi de « Proiectul de gramatică a limbii romîne » al Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R. (v., în legătură cu părțile componente ale cuvîntului, « Limba romînă » nr. 1/1953, p.

28—30). În gramatica Institutului de lingvistică se dau indicații prețioase pentru înțelegerea funcțiilor diferitelor elemente ale cuvîntului. Se precizează noțiunile de rădăcină și de sufix, arătîndu-se că sufixele, după funcțiunea pe care o îndeplinesc, sînt de două feluri: sufixe care formează cuvinte și sufixe care formează forme gramaticale. Se face deosebirea între rădăcina și tema cuvîntului, deși nu destul de consecvent (astfel, la pagina 29, se poate citi: « Rădăcina prezentului în romînește n-are sufix . . . ». Cînd vorbim de rădăcină, nu poate fi vorba de sufix). Gramatica Institutului precizează de asemenea noțiunea de terminație (desinență). O indicație foarte prețioasă este aceea că sufixele care caracterizează formele gramaticale servesc doar la formarea modurilor și timpurilor la verbe.

Dacă autorii manualului s-ar fi călăuzit de această gramatică, ei ar fi evitat o greșeală fundamentală, aceea de a identifica rădăcina cu tema.

E adevărat că, pentru un manual destinat claselor a V-a și a VI-a, trebuie să folosim termeni mai ușor de înțeles și o limbă mai simplă, definiții mai accesibile. Dar această cerință pedagogică nu ne îndreptățește să vulgarizăm adevărurile științifice, să le ciuntim sau să le denaturăm.

Pentru considerente de ordin didactic, nu sînt de părere să introducem în manualele școlare de gramatică termenul « desinență », recomandat de gramatica Institutului, în loc de « terminație ». Sînt de părere să folosim în gramaticile care se adresează școlilor cuvîntul « terminație », ca fiind mai accesibil, mai ușor de înțeles. Pentru elementele pe care nu le privim din punctul de vedere al formării cuvintelor, propun să folosim termenul de « sfîrșitul cuvîntului ».

În legătură cu părțile componente ale cuvîntului, profesorii trebuie să cunoască ce înseamnă un morfem. Nu pot fi de acord cu definiția dată morfemelor în gramatica Institutului. Această definiție, pe de o parte, lărgeste sfera noțiunii de morfem, înglobînd în ea toate elementele formale care conferă valoare gramaticală formelor unui cuvînt. Se consideră morfeme și alternanțele fonetice și particulele « pe », « să », « aș », « mai » etc., iar pe de altă parte se exclude rădăcina, prefixele și sufixele care formează cuvinte. Cred că noțiunea de morfem se referă mai mult la părțile componente ale unui cuvînt și nu la mijloacele gramaticale de a crea formele cuvintelor. Prin morfem trebuie să înțelegem orice parte (element) a cuvîntului, care are o semnificație, adică rădăcină sau afix (prefix, sufix, terminație)¹.

¹ Vezi pentru aceasta, *Sovremenii russkii iazik. Morfologhiia*, sub redacția acad. V. V. Vinogradov, Ed. Universității din Moscova, 1952, p. 33—36.